

Munka — életstílus — nemzeti identitás

Vissza a természethez! De lehetséges-e még számunkra egyáltalán a visszaterés? Ezzel a kérdéssel próbál szembenézni Kirkinen Heikki történész a mindössze 2. évfolyamába lépő finn folyóiratban (NEKÖPIIRI, 1979. 9.). A folyóirat — címéhez híven (jelentése: Látóhatár) — tágabb összefüggésekbe helyezi a kérdést. Az írás szerzője különben Finnország legfiatalabb egyetemének, a Joensuui Egyetemnek a rektora, a finnországi ortodox kultúra, a görögkeleti egyháztörténet, Karélia története, valamint a finn népköltészet alapos ismerője.

Történeti tanulmányai során Kirkinen arra a következtetésre jutott, hogy a finneknek minden előfeltételük megvolna arra, hogy nemzeti öntudatuk zavartalanul fejlődjen. Finnország természeti kincsekben gazdag, független állam. Nemzetközi helyzete kedvező, társadalmi szilárd alapokon nyugszik. A finnek iskolázottsága igen magas, jól tudtak alkalmazkodni a technika nemzetközi szintjéhez. Ugyanakkor önálló népi hagyományai is rendelkeznek, ami lehetővé teszi, hogy — egy sokat idézett finn közmondás szerint — „ne csak a sajátjukat becsüljék meg, hanem azt is, ami a másé”. Finnországot a világ 20 leggazdagabb állama között tartják számon. A magas életszínvonal mégsem jár együtt a kiegyensúlyozottsággal, a növekvő „jólét” növekvő elidegenedéshez vezetett. Mi ennek az oka? Kétségtől közrejátszik ebben a nagy arányú munkanélküliség, a fejlett ipari országokkal való versenyfutás szorítása. De legalább ekkora súllyal járul hozzá a finnek rossz közérzetéhez az a mindjobban eluralkodó közöny is, amely saját társadalmi és kulturális folytonosságukkal, a nemzeti értékek megbecsülésével és egyúttal országuk nemzetközi helyzetének sajátosságaival szemben nyilvánul meg.

Finnország persze nincs egyedülálló helyzetben. Igen sok fejlett ipari állam küszködik hasonló gondokkal. A sokoldalú nemzetközi együttműködés korát éljük. Az árucseraforgalom és a kommunikáció fejlődése a világ szinte minden államát kapcsolatba hozza egymással. Az egész földgömb s rajta az emberiség egyetlen kölcsönös függőségi rendszer. Ez a rendszer azonban egyelőre még távolról sem működik optimálisan, sokkal inkább a kölcsönható erők áttekinthetetlen és összekuszált rendszeréről lehetne beszélni.

Európa népei (Finnország az európai népek kultúrközösségében él) a végkiemerülésig hajszolják magukat, hogy elkerüljék e nemzetközi függőségi rendszer negatív kihatásait: a válságok továbbgyűrűzését. Nincs olyan európai állam, mely ne a nemzetközi versenyképesség fokozását, a nemzetközi kereskedelmi mérleg kiegyenlítését tűzte volna ki célul maga elé. Kérdés, hogy mi történnék akkor, ha Európa 20–30 országa egyszerre javítaná meg nemzetközi versenyképességét. Vajon akadna-e akár egyetlen olyan ország, amelynek polgárai hasznot tudnának húzni az így felgyorsuló szédületes körforgásból? Ha pedig a versenynek eleve nincs (mert *nem lehet*) győztese, az emberiség mivel maradna? Alighanem azzal az élet- és munkastílussal, amiben felnőtt és amihez alkalmazkodott: a többé-kevésbé nehezen kiküzdött „nyugati orientációval”.

A világ népei mindenütt a növekedés „csodáját” élik. A „csoda” egyetlen mérőszöke: a BNJ (bruttó nemzeti jövedelem) — hamis mércének bizonyult. Bár gazdasági teljesítményét minden egyes állam még ma is ezen méri, a BNJ-szemléletnek már a kiindulópontja is hibás volt (ez a mutató csak az egy év alatt eladott áruk és szolgáltatások értékével számol, és elhanyagolja a környezet által kínált — a természeti gazdagság formájában „leírt” értéket). Nem csoda hát, ha ebből azt a téves következtetést vonja le, hogy minél több árut és szolgáltatást juttat a piacon keresztül a fogyasztóhoz, annál magasabb lesz a BNJ, s így a lakosság életszínvonala. Az a hamis látszat alakul ki, hogy a fogyasztónak mindig éppen arra van szüksége, amit elfogyaszt. Ez a szemlélet tehát nem tud különbséget tenni az életszínvonal és az élet minősége között. Márpedig az íróasztalok mellett megtervezett életszínvonal korántsem biztosít minden ember számára jó közérzetet, különösen ha híjával van mindannak a humánus perspektívának, amiért az életet élni érdemes.

Az elanyagiasodott és a műszaki fejlődés bővületében élő technokrata-bürokrata szemlélet nem akad fenn azon, hogy az életszínvonal további növelése fokozódó munkanélküliséggel jár együtt. A közgazdászok csak arra ügyelnek, hogy a BNJ évi növekedése ne haladja meg a 4,5 százalékot. E növekedési küszöb alatt a nem túl népes finn társadalom életszínvonalának veszélyeztetése nélkül el tudja tartani a növekedéssel járó évi 150–200 ezer munkanélkülit. Az ember — mondja Kirkinen — már-már hajlamosnak látszik kiegyezni azzal a közhittel, hogy a lakosság jelentős hányada tulajdonképpen nem is akar dolgozni. A munkanélküliség sokak szemében a modern ember életstílusa.

A valóság azonban egészen más. A finnekre ma már a nyugatias beállítottság a jellemző. Ennek az embertípusnak pedig annyira a munkában gyökerezik az identitása, hogy enélkül elveszti a talajt a lába alól. Munka nélkül értelmetlennek látja az életét. Mivel a társadalomnak ma már módjában van kielégíteni a munkanélküliek alapvető szükségleteit, ennek az embertípusnak, ha a munkalehetőségtől fosztják meg, elsősorban érzékelésében, azonosságtudatában jelentkeznek zavarok. A szociológusok ma már egyértelműen arra a következtetésre jutottak, hogy a jó emberi közérzet (vagyis az életminőség) feltételeihez a munka, az állandó munkahely és jövedelem éppúgy hozzátartozik, mint a jó lakásviszonyok, az egészség, az iskolázási lehetőségek, a jó emberi kapcsolatok és általában a jó társadalmi környezet. Mi több: az életminőségnek talán legfőbb feltétele, hogy minden ember személyiségére „szabott” munkát kapjon. Csak az a munka nyújthat kielégülést, amely biztosítja az egyéniség szabad érvényesülését, amely a személyiség autonómiáját közösségi szinten is elismerteti. Enélkül nincs szerves fejlődésű kultúra. (Kirkinen kultúrafelfogásában az ember szellemi tevékenysége, s ennek különféle — tudományos, művészi, vallási, filozófiai és ideológiai — „termékei” nem választhatók el munka- és életstílusától.) A növekedésközpontúság planetáris elterjedésében — melynek mércéje a fogyasztói piac — a kultúra mindinkább eltávolodik, elszakad természetes anyagi és szellemi hagyományaitól, egyszerűen: elnemzetköziesedik. Holott az ember kulturális biztonsága (az egyén és kultúra harmonikus perspektívája) ennek éppen az ellenkezőjét követelné: nemcsak az egyén, hanem a család, a különböző területi és társadalmi csoportok (közülük az etnikum) önállóságának, sajátosságainak, identitásának tiszteletben tartását. (Finnországban 6,6 százalékos svéd kisebbség — a svéd is államnyelv! — és más kisebbségi csoportok — lappok, cigányok — is élnek.)

De mit tehet az a nemzet, amelynek *életstílusa* — nyugati orientáció folytán — a munkával, *munkája* — piaci helyzete folytán — a munkanélküliséggel (illetve a sajátos emberi szükségleteket figyelmen kívül hagyó áru- és munkahely-kínálattal), *kultúrája* pedig egy a sajátos hagyományokat planetárisra egyneműsítő értékrenddel fonódott össze? „Mit kell tennünk és mit tehetünk mi, finnek — kérdezi Kirkinen —, hogy meg legyünk elégedve azzal az országgal, ahol születünk, hogy azonosulni tudjunk azzal, amik vagyunk, hogy lehessen ún. identitásunk, ne legyünk az emberiség tengerében fuldokló nemzet?”

A finneknek mindenekelőtt új értékrendre van szükségük — állapítja meg a szerző. Olyan hosszútávú új stratégiákra, az alternatívák végiggondolásában és a helyes alternatívák kiválasztásában mutatott olyan következetességre (és találatkonyságra), amely lehetővé teszi, hogy visszanyerjék nemzeti öntudatukat, megtaláljanak identitásukhoz. Az új értékrend elengedhetetlenül maga után vonja a szervezett munka újraértékelését, az életstílusnak és a művelődési élet irányának megváltozását.

Az új értékrend látszólag ellentétben van a modern műszaki fejlődés irányával. A gyors technikai fejlődés, az automatizálás következtében egyre kevesebb munkaerőre van szükség. Ez azt jelenti, hogy ahol a piac a döntő, ott nem mindenkinek jut munka. Valójában a munka és az életstílus egysége ívelheti át ezt az ellentétet úgy, hogy a finneknek közben sem hagyományait, sem nyugatias beállítottságukat ne kelljen megtagadniuk.

A joensuu Karéliai Kutatóközpont Észak-Karélia iskoláinak jövőképzéseit vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy már ma megszűnőben van az urbanus életstílus vonzása. Legtöbben tanulmányaik elvégzése után szülőfalujukban vagy valamelyik vidéki kisvárosban szándékoznak letelepedni. A lányoknak csupán 8 százaléka, a fiúknak pedig csak 4 százaléka tartotta kedvezőbbnek a nagyvárosi életvitelt. Feltűnő, hogy a fiatalabb nemzedékek értékválasztásában a jó emberi kapcsolatokhoz, az egészséghez és az érdekesítő munkához képest mennyire hátrébe szorultak a korábban vezető értékeknek számító kereseti és szórakozási lehetőségek, a presztízs jellegetű lakásviszonyok.

Más előjelekből is arra következtethetünk, hogy az értékrend változóban van. A nagyvárosok lakosainak száma nem gyarapszik olyan rohamosan, mint koráb-

ban, helyenként egyenesen csökkenőben van. A városközpontból az elővárosok helyett mindinkább falura költöznek az emberek. Mammutnegyedek helyett a tervezők mind kisebb egységek kialakítására törekednek. A kisebb egység — biztonságosabb környezet: nemcsak a lakhatóság, hanem a jó emberi kapcsolatok, az érdekes, egészséges és változatos közösségi munka szempontjából. A finn falu valamikor a szerves közösségi élet modellje volt. A szerző szerint érdemes újragondolni ezeket a hagyományokat. A földművelés és erdőgazdálkodás az új értékrendben nem csupán a finnek „hagyományos foglalkozása“, hanem egyszerre életmód, életstílus, kultúra. Ennek a műveltségnek éppúgy megvan a létjogosultsága, hangsúlyozza Kirkinen, mint a hajszolt életstílusú városi-technokrata kultúrának. Finnországban, akár csak más fejlett országokban, még mindig azért fizetnek a parasztnak, hogy — finn szóhasználatlaltal — „becsomagolja a földjét“. Hogy ezáltal a földműves saját „lelkét“, életét is „becsomagolja“, az elhanyagolandó tételnek tűnik a jövődelmezőség mindenható szempontjához képest. A piac egyeduralma csordaként terelte az embert a távoli munkalehetőségek irányába (ipari központok, nagyvárosok, külföldi munkahelyek), oda, ahová nem kíváncsított, és ahol nem érzi jól magát. Vajon nem lehetne inkább a munkalehetőséget „terelni“ az emberhez?

Kirkinen a nyersanyagválság hosszútávú következményeivel számolva a közvetlen környezet természeti erőforrásainak jobb kihasználását szorgalmazza. A köölaj olyan természeti kincs, amely egy szép napon könnyörtelenül elfogy. És akkor a hatalmas repülőterek, a nagyvárosok embertelen kősvatagjai, a többsávu sugárutak és autópályák egy elmúlt korszak műemlékeivé válnak. Kirkinen nem hisz az olyan új és látványos technikai megoldásokban, melyek mellékhatása — éppen mert előreláthatatlan — következményeiben ne okozna súlyos gondokat az utánunk jövő nemzedékeknek. Szerinte elsősorban az energiaforrások terén volna célszerű önállósra berendezkedni. Finnország saját energiaforrásokkal, hatalmas erdőkkel és tavakkal rendelkezik. Ezeknek az energiataralékoknak a kitermelése olyan saját iparágak kifejlesztését tenné lehetővé, mely a legeludogottabb falvakban is számtalan munkalehetőséget terem. Az ipartelepítést ez esetben nem a piac, nem is a nemzetközi verseny szempontjai, hanem egy-egy tájegység és népcsoport konkrét szükségletei határoznák meg. Ahol olyan árukat termelnek és olyan szolgáltatásokat létesítenek, melyekre az embereknek nem külső megmondások, hanem valódi jólétük, életük minőségi szintre emelése szempontjából van szükségük, ott az egyén megtalálja önmagát a kultúrában, mert ez a kultúra munkában, alkotó közösségi szellemben, a hagyományok: a finn nyelv és a finn népi műveltség alapján jön létre.

A szerző, bár lehetségesnek tartja, hogy Finnország bizonyos területeken háttat fordítson a nemzetközi versengésnek, energiatermelésben önállótá válják és természeti adottságaiknak (műtrágyamentes biotermékek, a tavak szennyeztelenségére alapozott haltenyésztés, változatos arcélú kertgazdálkodás) „kicsomagolásával“, az őstermelés modern formában való újjáélesztésével kísérletezzen, a hagyomány kedvéért nem mond le a modernizálódás kétségtelen előnyeiről. Egyetlen ország sem szigetelheti el magát ugyanis a nemzetközi élettől, nem búcsúzhat el egyik napról a másikra a versenyszellemtől. De arról a nyelvi és kulturális hagyományról sem mondhat le, mely a ma élőket az előző nemzedékekhez köti.

A folytonosság — érték. Csak a visszanyert identitás garantálhatja a mások kultúrája iránti türelmet. A finnek nemzeti öntudata nem az alternatívák kizárólagosságára tör. Békésen megfér egymással sokféle foglalkozás, lakásmód, életstílus, művelődési hagyomány. A finnek jól megalapozott saját identitásuk révén válnak képessé mások hagyományainak elsajátítására. Ugyanakkor a nemzeti hagyományokhoz és a természethez való visszatérés (visszatalálás) teszi lehetővé, hogy ez a kicsiny kultúra is hozzájárulhasson az egész emberiség kultúrájának gazdagításához.

Szabó T. Ádám

SZEMELVÉNYEK A LUKÁCS-HAGYATÉKBÓL (Neues Forum, 1980. 315—316.)

N. Tertulian neves román Lukács-kutató, aki személyes kapcsolatban is állott a nagy marxista filozófussal, betekintést nyert a hagyatékban őrzött levelezésbe, amelyből — kommentárokkal

— igen érdekes részleteket közöl. A szemecikk elején Tertulian emlékeztet arra, hogy Lukácsnál az esztétika és a történelembölcselet mindig szoros kapcsolatban állott egymással. Már *A regény elméletében*, Fichtére utalva, „korszakos adósságot“ látott ebben a műfajban, s egy „új világ“ kialakulásába vetett reményét kifejezve azt várta, hogy

Dosztojevskij lesz e világ „új Homérosza”. A történelem kemény leckéi arra készítették azonban a fiatal Lukácsot, hogy utópizmusán és irodalmi preferenciáin változtasson. Flaubert-t Balzac, Sterne-t Fielding, Dosztojevskijt pedig Tolsztoj váltotta fel.

A „nagyrealizmus”-ról szóló felfogását is a történelmi folyamatok rendkívüli bonyolultságának és ellentmondásos jellegének felismerése ösztökélte. Ez táplálta egyébként ellenállását az irodalmi szektarianizmussal és az egyszerűsítő avantgarde-dal szemben. Lukács György kései remekműveire, az *Esztétikára* és az *Ontológiára* — Tertulian szerint — egyfajta ambivalencia nyomta rá bélyegét. Lukács ugyanis — a *tertium datur* jegyében — határozottan szembefordult mind a dogmatizmussal, mind az antimarkista nyugati irányzatokkal. Leveleiből kitűnik, hogy Lukács úgy érezte, ez a magatartás népszerűtlenné tette, s egyre inkább elszigeteltnek, magányosnak érezte magát. Valaminő szkepszis lett rajta úrrá, mert amint 1967. november 22-én Ernst Fischernek írta, nem lát ni előre az erőviszonyok alakulását, és nem lehet biztosan tudni, milyen helyet foglal majd el a közéletben az *igazi* marxizmus. Élete utolsó éveiben Lukácsot keserűséggel töltötte el, hogy csalakoznia kellett bizonyos reményeiben. Ez a hangulat hatja át egy 1968-ban Adam Schaffhoz írt levelét is. Ebben a periódusban Lukács György állásfoglalásait az a kettős törekvés határozta meg, hogy egyrészt következetesen küzdjön a dogmatikus múlt minden megnyilatkozása és csökevénye ellen, másrészt pedig semmiképpen se ártson a szocializmusnak. Ez a kettős szándék olvasható ki egy Bertrand Russellhez írt (1968. novemberi) leveléből is.

Lukács időnként apostoli hangokat ütött meg — állapítja meg Tertulian. „Az igazság győzelmét” várta, és miszionárius hévvel védelmezte outsider minőségét. Amikor az ún. „Naphta-leghenda”, vagyis az a hipotézis kapott lábra, hogy a *Varázshegy* jezsuita bölcslőjét Thomas Mann róla mintázta, Lukács azt állította, hogy ez egy ellene irányuló hidegháborús kampány, amelyet éppen abban az időben indítottak útnak, amikor művei egyes nyugati országokban nagyobb visszhangra találtak. Amikor pedig megtudta, hogy Melvin Lasky kiszámítottan azokban a hetekben támada meg, amikor három könyve jelent meg angol nyelven, szárazon a következőket jelentette ki: „Csak örülhetünk annak, hogy Melvin Lasky elleniségünk, és nem barátunk.” (Levél Lifschitzhez, 1964. augusztus 8.) Ami a Naphta-ügyet illeti, egy Podach profesz-

szorhoz ugyanaznap Heidelbergbe küldött levelében leszögezi, hogy tulajdonképpen egy ósrégi irodalmi pletyka felmelegítéséről van szó, amelynek nem tudja, mi az alapja, de az egész nem érdeklő túlságosan.

Életének utolsó tizenöt esztendejét *Az esztétikum sajátosságai* és *A társadalmi lét ontológiájáról* című szintetikus jellegű művei megírásának szentelte. Egy 1959. február 7-én, Bottigellihez írott levélben arról ír, nem tudja, még meddig kell várnia az *Esztétika* megjelenésére, hiszen *Az ifjú Hegel* esetében tíz év telt el a mű befejezésétől (Moszkva, 1938) addig, míg végül Zürichben és Bécsben napvilágot láthatott. Az *Esztétika* megjelenése 1963-ban a Luchterhand kiadónál nem váltott ki azonnal nagyobb visszhangot. George Steiner az elsők között méltatta a *Times Literary Supplement*-ben (1964. június), de néhány elvi fenntartást fogalmazott meg. Lukács levélben nyugtázta a recenziót, és kifejezte azt a meggyőződését, hogy a könyv megvitatása érdemben a jövő feladata lesz. Ernst Fischer azon kevesek közé tartozott, akik nemcsak megjelenésekor, hanem elolvasása után is nagy lelkesedéssel értékelték a könyvet, amelyet Hegel azonos tárgyú művéhez hasonlított. Lukács nem fogadta el ezt a párhuzamot, s arról panaszkodott egy Fischerhez intézett levélben (1964. június 12.), hogy a könyvről eddig még egyetlen értelmes kritika sem jelent meg. Lukács ugyanis abba a paradox helyzetbe jutott — Tertulian szerint —, hogy míg ifjúkori műveit a nyugati értelmiség gyakran túlzott dicsőretekkel fogadta, érett művei, amelyeknek megírására szellemi energiái legjavát fordította, csak nehezen törtek maguknak utat ebben a közegeben. Lucien Goldmann például, aki oly sokat tett a fiatalkori művek értelmezéséért, közömbösen viszonyult az *Esztétikához*. Tertulian megjegyzi, hogy amikor Goldmann elküldte *A rejtőzködő isten* című könyvét Lukácsnak, az utóbbi olyan levélben válaszolt, amely végérvényesen véget vetett kettejük kapcsolatának.

A leveleiből kirajzolódó önarckép szerint — állapítja meg Tertulian — Lukács György önmagát egy átmeneti korszak gondolkodójaként határozta meg. Elméleti munkáit — ugyancsak önvalomásai szerint — állandó útkeresés és bizonytalanság jellemzi. Sehöl sem található meg bennük a filozófusnak az önbizalma, aki — Hegelhez hasonlóan — a történelem tanulságait foglalja össze. Lukács György utolsó éveiben írt leveleinek vissza-visszatérő felismerése, hogy a dogmatizmus káros korszaka után a marxizmus kategóriáit gyökeresen fe-

lül kell vizsgálni. Saját hivatását abban látta, hogy az *Esztétikával* és az *Ontológiával* úttörő munkát végezzen a marxizmus újjászületése érdekében. G. E.

AZ ÉLŐ ARC MINT FÉNYKÉP (Rádió és Televízió Szemle, 1979. 3.)

„Otthonában a világ” — halljuk a sokat emlegetett jelszót, de a tévé vonzereje ennél sokkal többet jelent: nemcsak a nagyvilág eseményeibe enged betekintést, hanem közel hozza minden emberi környezetünk mikrotörténekeit, a személyközi kapcsolatoknak egyébként megközelíthetetlen intimitásait enged bepillantást, vagy olyan egyéni lelki folyamatoknak lehetünk ily módon tanúi, melyek bizonyos társadalmi normák miatt a mindennapi életben általában rejtve maradnak. László János, a *Nem verbális kommunikáció rádióban, tévében* című tanulmány szerzője Argyle és Dean amerikai pszichológusok játékos kísérletére hivatkozik, amelyben arról számoltak be, milyen erősen működik bennünk a térközszabályozás norma-rendszere: kísérleti alanyaik, akiket arra szólítottak fel, hogy szemléljenek meg három bemutatott tárgyat olyan közletről, amilyen közletről csak akarják, átlagosan csaknem másfélszer olyan távol maradtak az élő személytől, mint ugyanannak a személynek életnagyságú fényképétől. Ez utóbbit átlagosan 60 centiméterre „merték” megközelíteni. De még ha az embert a távolságtartás szabályai (az ún. proxemikai szabályok) nem is korlátozzák, a legtöbb esetben akkor is működnek a tekintet irányítására, illetve az odafigyelésre vonatkozó „illem-szabályok”. Ha ismeretlen emberek szűk helyiségben (pl. várószobában) kénytelenek bizonyos időt egymás társaságában tölteni, szinte kötelező a „közmegegyezésen alapuló figyelmetlenség” (Goffman), amit különféle viselkedéses jelzések nyomatékosíthatnak (mindennapi élményünk közé tartozik, hogy a felvonóban lehetőleg az ajtó felé fordulva utazunk, ezzel is kerülve tekintetünk találkozását a másikéval, mert ilyen esetben a tartós „fixírozás” agresszív színezetet kap, kihívást jelent). Ugyanígy, ha nyilvános helyen két ember között személyes jellegű kommunikációs történés zajlik, akkor is működik az „oda nem figyelési szabály”.

Ezzel szemben a tévékamerát s ezáltal a televízió nézőjét nem korlátozzák ilyen illemszabályok. A tévé paradoxona s ebből következő nagy előnye éppen abban áll, hogy miközben az élő emberi arcot hozza hozzánk közel, ezt az arcot egy-

üttal „fényképpé” is teszi, ezáltal feloldva a nézőben az illemszabályokhoz való alkalmazkodás kényszerét. Nem ő közelít ugyanis az eseményekhez, hanem a kamera közvetíti azokat neki. A néző a bemondók és riporterek (sőt riport-alanyok!), illetve a tévéjátékok, vetélkedők résztvevőinek minden gesztusát, arcjátékát, szemmozgását közelképben láthatja, módja van zavartalanul bepillantani a szereplők legrejtettebb lelki történéseibe, feltárul előtte az interakciók metakommunikatív gazdagsága. A televízió és a film képes ugyanis leválasztani a metakommunikációt a kommunikáció teljes folyamatáról, egy metakommunikatív jelentést kiemelni, felnagyítani, a figyelem számára időbeli sorrendbe állítani, képes a verbális és nem verbális kommunikáció jelentéseit egymásra vonatkoztatni s ezek ütköztetése révén a kommunikációs esemény belső összefüggéseibe, érzelmi háttérébe bevilágítani, s ezzel mélyebb bepillantást nyújtani a mögöttes meghúzó emberi viszonyrendszerbe. A tévé és a film ezáltal a mai ember érzelmi kultúráját és — mint azt Buda Béla részletesen elemezte — empátiáját fejlesztő egyik legfontosabb tényezővé vált. A néző megtanulja beleélni magát a másik ember helyzetébe, átérezni még a negatív szereplők érzelmeit is. Viselkedési mintákat sajátít el, fejlődik kommunikációs készsége. Ezért olyan fontos, hogy a modell (a tévébeli kommunikátor) kongruens legyen, tehát metakommunikatív viselkedése ne kerüljön ellentétbe a szavakban kifejezett tartalommal, illetve a megjelenést, a viselkedést, az érzelmi viszonyulást stb. megszabó helyzettel. És ez nem is olyan egyszerű követelmény, ha meggondoljuk, hogy mennyivel nehezebb a tévékamerák előtt, a köznapi helyzetekhez viszonyítva terjedelmében korlátozott, de funkciójában nagy megterheltségű metakommunikációt a kongruens viselkedés keretei között tartani. Gyakran előfordul, hogy a köznapi kommunikációs helyzetben kongruens egyén tömegkommunikációs helyzetben inkongruensnek bizonyul. S itt nemcsak az ilyenkor fellépő lámpalázzról van szó. A tévébeli kommunikátor nem verbális viselkedésének kifejezettebbnek, dinamikusabbnak és zavarmentesebbnek kell lennie a köznapiánál, mert például beszédhibát vagy előnytelen külsőt a kamerák előtt nemigen kompenzálhat.

Annak ellenére, hogy a nem verbális viselkedésnek a tévében még a köznapi helyzeteknél is — hatékonyságánál fogva — nagyobb a jelentősége, a metakommunikációs jelenségek gazdag kutatási anyagában a tömegkommuni-

kációs helyzetek vizsgálata még meglehetősen elhanyagolt. Alig fordítanak gondot a tévébemondók, riporterek ilyen jellegű képzésére. Igaz ugyan, hogy vannak erre a szakmára eleve rátermett, kamerahelyzetben is kongruens, beszélni és beszéltetni egyaránt jól tudó, megnyerő külsejű és jó fellépésű emberek, de ezek száma igen kevés. Mint minden szakma, a sikeres tévészereplés is általában megtanulható — vallják például az amerikaiak, akiknél nemcsak hogy színvonalas profiképzés folyik, hanem az élelmes tévészakértők — nyilván borsos áron — rendszeres tanfolyamokat hirdetnek laikusok számára, ahol leendő riportalanynak néhány órás gyakorlás után megtanulják, hogyan kell, és főleg hogyan nem kell mozogniuk, viselkedniük, kommunikálniuk és „metakommunikálniuk“ ahhoz, hogy mondanivalójuk hiteles, meggyőző legyen. Sch. M.

PSZICHIÁTRIAI AGGODALMAK? (Der Spiegel, 1980. 12.)

Az ötvenes esztendő kényszermentes, humánusabb elmegyógyászati ígérték. Úgy tűnt, hogy egy új gyógyszercsoport — a neuroleptikumok — felfedezése szükségtelessé teszi a kínos és nagyrészt eredménytelen eljárások hosszú sorát, a kényszerbontó, a hidegvizkúrát és az elzárást, sőt az annyira elterjedt elektro-sokkos kezelés is fölöslegessé válik.

A neuroleptikumok az idegsejten végbemenő biokémiai folyamatokat változtatják meg, ezáltal végül magatartásmódosulást eredményeznek. Ezek a gyógyszerek valóban szelídebb, nyugodtabb légkört teremtettek az elmegyógyintézetekben. Alkalmazásuk után sok, addig hozzáférhetetlen szkizofréniás beteg „felébredt ködös magabaszüllyedségéből“, elhagyhatta a zárt intézetet, képessé vált munkaterápiás létesítményekben dolgozni, sőt — egyes esetekben — a közösségi életbe is bekapcsolódni. Ennek eredményeként az ideggyógyászati intézetben töltött idő érezhetően csökkent.

Az említett gyógyszerek világszerte gyorsan elterjedtek, és használatukat általános bizakodás kísérte. Az első idők korlátlan optimizmusát azonban aggodalmas, sőt aggályos légkör váltotta fel, mind a szakmabeliek, mind a szakmán kívüliek körében. Ezt a légkört tükrözi a nyugatnémet *Der Spiegel* terjedelmes szerkesztőségi cikke, amely nagyon részletesen — és véleményünk szerint nem szenzációhajhásztól mentesen — hívja fel az olvasóközönség figyelmét az elmegyógyászati alkalmazott kezelésekre veszélyeire. A cikk feltárja, hogy

a neuroleptikumok hosszabb-rövidebb alkalmazás után keringési zavarokat, nyelési és emésztési rendellenességeket, májkárosodást, szexuális zavarokat, szédülést, apátiát, figyelem-összpontosítási zavarokat, memóriagyengülést, szorongást okozhatnak. A hosszan tartó kezelést követő legsúlyosabb következményeként a Parkinson-kórt, az öngyilkossági menő depressziós állapotot és a személyiségstruktúra károsodását említi. Idézi a kanadai Guy Chouinard és Bary D. Jones pszichiáterek véleményét, akik szerint a hosszantartó pszichotróp-kezelés gyakran új, végeredményben gyógyíthatatlan betegséget idéz elő, amely paradoxális módon csakis pszichodrogos kezeléssel befolyásolható; így a páciens egész életére függőségbe kerül a farmakonnal szemben, tekintet nélkül az eredeti betegség lezajlási esélyeire.

Ezek a veszélyes mellékhatások megkérdőjelezik a neuroleptikus kezelésmód kiterjesztését olyan esetekre, amelyekben a betegség foka nem teszi azt nélkülözhetetlenné. A cikk a pszichiáterek szemére veti, hogy nemegyszer úgynevezett „turbulens“, „antiszociális“ viselkedést „gyógyítanak“ pszichofarmakokkal, mintha elmebetegségekről volna szó. Az ilyen kezelést elsősorban nem az egyén érdekeit, hanem az elfogadott társadalmi normák fenntartását szolgálja. A New York-i Thomas S. Szász pszichiáter professzor szerint az úgynevezett örültek nem annyira zavartak, mint zavaróak, és velük szemben az orvosok inkább rendőri, mint gyógyítói szerepet töltenek be.

Nem érdektelen a cikknek az a társadalmi vonatkozása sem, amely a legkülönbözőbb elmebetegségekből szenvedők zárt intézetekben való elkülönítését kifogásolja. Az 1975-ben Nyugat-Németországban végzett pszichiátriai anket megállapította, hogy kereken 100 000 elmebeteg nyomorúságos, emberhez méltatlan körülmények között, kaszárszerű zárt intézetben él. A nyugatnémet szociálpszichiátriai társaság egy 1979-es emlékiratában megállapítja, hogy a pszichiáterek zárt intézetekkel és pszichofarmakonjaikkal nehezen ellenőrizhető hatalmat gyakorolnak.

Hasonló szellemben lép fel a *Die Zeit* 1980. április 4-i számában Volkmar Sigusch az ellen, amit ő „psichosebész“nek nevez. Az agysebészetről a változatról van szó, amely a különböző pszichés és magatartásbeli zavarokat az agyállomány meghatározott részének műtéti eltávolításával vagy semlegesítésével kívánja megoldani. Egyes elmebetegségeknél a sebészeti beavatkozás — főleg a türelmetlen családtagok szempontjából — eredményesebbnek, esetleg

gazdaságosabbnak tűnhet, mint a hosszasan tartó és kétes kimenetelű pszichiátriai kezelés, ezért lendült fel az utóbbi évtizedekben a sebészetnek ez az ága. A szerző szerint ehhez az etikusnak nem nevezhető reklámozás, valamint egyes orvosok gátlástalan kísérletezési hajlama és pénzvágya is hozzájárult. Különösen elítélendők a szerző szerint a gyerekeken és fiatalokon végzett agysebészeti műtétek, amelyek nem tumorokat vagy más szervi elváltozásokat, hanem agresszivitást, szkizofréniát, depressziót, szexuális és egyéb magatartási zavarokat „kezelnek“. A fejlett technika ellenére ezek a műtétek még ma sem elhanyagolható százalékban életveszélyesek, idegpályákat károsíthatnak meg, esetenként súlyos személyiségzavarokat — a világtól való elfordulást, tanulás- és munkaképtelenséget — idézhetnek elő.

Ugyancsak embertelen eljárásként említi a szerző az egyes elítélteken Amerikában végrehajtott műtéteket, amelyek ezeknek az általában fiatal és életerős, de agresszív személyiségeknek az akara-

tát szándékoznak a sebészkes segítségével megváltoztatni. Vernon Marc amerikai agysebész szerint Sigusch 200 műtétet végzett elítélteken, akiket szerinte más, veszélytelen eljárásoknak is alávetettek volna.

Mind az említett cikkek, mind pedig a belföldi és külföldi szakirodalom egyetértenek a pszichoterápiás és szocioterápiás kezelés fontosságának tekintetében, nemcsak a könnyebb (neurotikus), hanem a súlyos (pszichotikus) megbetegedések esetében is. A korszerű elmegyógyászat nem mondhat le ugyanakkor a gyógyszerterápia olyan jelentős vívmányairól, mint a pszichofarmakonok. Ezek nem csodaszerek, de a kórképnek és a beteg személyiségének megfelelő használatuk gyakran eredményes. Céljuk, hogy a beteget hozzáférhetőbbé tegyék az olyan környezeti befolyásolási módok számára, mint az egyéni és csoportos pszichoterápia, a gyógypedagógia, a munkaterápia, a művészetterápia, a szakmai tanácsadás és a családi-közösségi irányítás.

Sz. R. M.

Erdős I. Pál: Vers I.